

Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университети жана Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Б.Джамгерчинов атындагы Тарых, археология жана этнология институтуна караштуу Д.07.23.671 диссертациялык кеңештин эксперти, **тарых илимдеринин доктору Эсенкулов Нурмамат Жокеновичтен** изденүүчү Пасанова Клара Балтабаевнанын “Салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүнүн трансформацияланышы” (XIX к.экинчи жарымы – XX к.башы) аттуу 07.00.02. – Ата мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алууга сунушталган диссертациясынын кол жазмасын карап чыгып, төмөндөгүдөй корутундуга келди:

Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке иштин дал келиши.

Пасанова Клара Балтабаевнанын “Салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүнүн трансформацияланышы” (XIX к.экинчи жарымы – XX к.башы) деген темадагы 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн даярдалган диссертациясы Д 07.23.671 диссертациялык кеңештин профилине туура келет.

Диссертациялык иштин максаты.

Илимий изилдөөнүн максаты XIXк. экинчи жарымы- XXк. башындагы салттуу кыргыз коомундагы социалдык түзүлүшүндөгү трансформациялык процесстердин жүрүшүн талдоо. Коюлган максатка жараша, төмөнкүдөй милдеттер коюлат:

- илимий маселенин изилденүү дегээлине анализ жүргүзүү
- илимий маселенин булактык базасына, изилдөө ыкмаларына талдоо жүргүзүү
- салттуу кыргыз коомунун социалдык-экономикалык түзүлүшүнүн төмөнкү тармагындагы:
- салтуу жер иштетүүчүлүктөгү
- отрукташуу процесстиндеги
- акча-товар мамилелериндеги трансформациялык процесстерге анализ жүргүзүү
- салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүндөгү катмарлашуу процессине талдоо жүргүзүү
- “ак сөөк”, букаралардын арасындагы өзгөрүү процессине талдоо жүргүзүү
- Каралын жаткан тарыхый доордогу трансформациялык процесстердин жыйынтыктарына баа берүү

Изилдөөнүн объектиси: XIX к. экинчи жарымы – XX к. башындагы салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүнүн трансформацияланышы

Жогоруда келтирилген изилдөөнүн максаты, милдеттери, объектиси жана изилдөө ыкмалары 07.00.02 – Ата мекен тарыхы адистигине байланыштуу коюлган талаптарга жооп берет.

Диссертациянын темасынын актуалдуулугунун негизделиши:

Диссертациялык иште эгемендүүлүктүн доорунда рынок экономикасынын, жеке менчик мамилелеринин өнүгүшү менен Кыргызстан коомунун социалдык түзүлүшү ири өзгөрүүлөргө дуушар болуп, жаңы социалдык катмарлар жаралып, алардын өз ара мамилелери динамикалдуу түрдө өнүгүп жаткан мезгили. Эгемен Кыргызстандын социалдык түзүлүшүндөгү өзгөрүүлөр, XIXк.экинчи жарымы -XXк. башындагы салттуу кыргыз коомунун түзүлүшүндө болуп өткөн тарыхый мезгилдин тажрыйбасын гана эске албастан, элдин менталитетин түшүнүүгө, аталган маселени жаны тарыхый позициядан изилдеп, баа берүү тарых зарылдыгын жаратып олтурат. Аталган тарыхый доордогу салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүнүн трансформациялануу процессин изилдөөнүн актуалдуулугу төмөнкү бир катар себептер менен түшүндүрүлөт:

Советтик доорго чейинки салтуу кыргыз коомунун түзүлүшүн чагылдырган изилдөөлөргө, тарыхый булактарга жаны тарыхый таризде талдоо жүргүзүү талабынын жаралгандыгы. XXк.80-жылдарынын аягына чейин эл аралык илимий изилдөө практикасында эки концептуалдык методологиялык ыкма (подход) үстөмдүк кылып келгендиги белгилүү: “таптык” жана “стратификациялык”. Ал эми советтик тарыхнаамада болсо коомдун социалдык түзүлүшүн аныктоодо марксистик-лениндик теорияга негизделген “таптык” ыкма үстөмдүк кылганы белгилүү. Марксистик-лениндик теория боюнча коом таптарга бөлүнүп, алардын негизги белгиси катары өндүрүш каражаттарына карата болгон мамилеси аркылуу айырмаланышкан. Өндүрүш каражаттары кимдин колунда болсо, ошого жараша: “эзүүчү”(өндүрүш каражатынын ээси) “эзилүүчү” таптарга (өндүрүш каражатына ээ болбогондор) бөлүнгөн. Коомдун социалдык түзүлүшүн, аталган таптык позициядан аныктоо идеологиялык максатты чечүүгө багыталган теориялардын бири болгондугун белгилеп кетүү керек. Аталган таптык ыкма коомдогу таптык белгилерге ээ болбогон: чайрикер, мандикер, жарды, жалчы ушул сыяктуу топтордун бар экендигин эске алган эмес. Тарыхта Совет мамлекетинин “таптык” саясаты трагедиялуу социалдык окуяларды жараткандыгы белгилүү.

Гуманитардык илимде коомдун социалдык түзүлүшүн аныктоодо коомдук-экономикалык фармациялык түшүнүктөрдөн эмес, стратификациялык методун колдонуу аркылуу коомдун социалдык түзүлүшүнө баа беруу жаңы талабы катары каралып жаткандыгында. “Страт” термини геологиялык түшүнүк, «катмар» дегенди түшүндүрөт. Стратификациялык теория боюнча адам баласынын социумунда страттар-профессияналдык кесибби, билими, этникалык, демографиялык, гендердик белгилери боюнча, аймактык жайгашысуу (шаардык, айылдык) ж.б. критерийлер боюнча айырмаланышы мүмкүн. “Страт” түшүнүгү «тап» түшүнүгүнө караганда ийкемдуу келип, өзүнө кеңири коомдук кубулуштардын камтып, аларга кенири анализ жүргүзүүгө мүмкүндүк жаратат. Колониалдык доордогу салтуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүндөгү трансформациялануу маселеси чарбалык өзгөрүүлөрдүн, акча-товар, соода мамилелеринин ж.б. тармактагы өзгөрүүлөрдүн

жүрүшүнүн натыйжасын жаны социалдык катмарлардын жаралышына шарт түзгөндүгүн изилдөө маселенин актуалдуулугун шарттаган факторлор болуп саналат.

Демек, стратификациялык ыкма адамзаттын социумун тарыхый өнүгүшүнүн ар бир этабында социалдык турмуштун толук картинасын калыбына келтирүүгө мүмкүндүк жаратат. Жогорудагы тыянактарга таянуу менен салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүндөгү өзгөрүүлөрдү жаңы концептуалдык-методологиялык таризде баа берүү изилдөөнүн актуалдуу экендигин айгинелейт.

Диссертант адабияттарды талдоого алуу менен маселенин актуалдуулугун негиздей алган.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

Диссертациялык эмгектин илимий жаңылыгы катары постсоветтик доордун тарыхнаамасында изилдөөнүн көз жаздымында калып келген илимий маселенин коюлушу жана анын чечилишине аракет жасоо. Диссертант илимий маселенин толук чечилишине талапкер катары карабастан, постсоветтик доордун тарыхнаамасынын практикасында алгачкы ирет салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүнүн структурасын, социалдык стратификация теориясына таянуу аркылуу жаны концептуалдык-методологиялык позициядан изилдөөгө аракет жасалды.

-изилдөөнүн илимий жаңылыгы катары диссертациялык эмгекте системалык ыкманы колдонуу аркылуу, коомдун социалдык түзүлүшүнүн трансформацияланышын, коомдогу социалдык катмарлардын өз ара байланышы, алардын ич ара аракеттеринин тынымсыз өнүгүшүнүн жыйынтыгы катары бааланып, ар бир социалдык катмарларга тарыхый анализ берүү аракети жасалды.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболор:

Көчмөн коомдогу социалдык катмарлардын жаралуу процессин кыргыздардын урук-уруулук патриархалдык коомдук мамилелерден улам жаралган, узак тарыхый процессти өз ичине камтыган тарыхый феномен катары кароо.

Патриархалдык-коомдук мамилелердин өнүгүшү менен социалдык катмарлашуунун өзөгүндөгү экономикалык, саясий мамилелер такталып, ар бир катмардын коомдогу ролун, статусун аныктоо

Патриархалдык-феодалдык мамилелердин өнүгүшүнүн, диний факторлордун, Кокон хандыгындагы саясий режимдин өзгөчөлүгүнүн таасири астында «ак сөөк» тобуна кирген манаптар Кыргызстандын түндүк аймагында гана административдик функцияны аткарган катмар катары жашап келишкен.

«Ак сөөк» социалдык катмарлардын өз ара майда топторго бөлүнүшү патриархалдык-феодалдык коомдогу жерге, малга карата болгон мулктук жактан жаралган дифференциялык көрүнүштөрдүн натыйжасы катары кароого болот

Букара социалдык катмарларынын өз ара майда топторго бөлүнүшү мүлктүк теңсиздиктен жана колониалдык доордогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн жыйынтыктары катары кароого болот

Колониалдык бийлик «ак сөөк» катмарлардын функцияларын чектөөгө багытталган «Жоболорду» кабыл алуу менен алардын коомдогу ээлеген ордун, салтуу милдеттерин жоюуга карата саясаттын ишке ашырууну көздөгөн.

Колониалдык доордогу өнөр жай ишканаларынын, майда-товардык өндүрүштүн, жаны типтеги чарбалардын пайда болушу, акча-товар, соода мамилеринин жанданышы салтуу кыргыз коомунун трансформациялануу процессине өбөлгө түзгөн

Каралып жаткан мезгилдеги коомдук-саясий, социалдык-экономикалык тармактагы жүргөн трансформациялык процесстер жаңы социалдык катмарларды пайда кылган. Иш квалификациялык талапка ылайык келет.

Изилдөөнүн жыйынтыгынын практикалык мааниси:

Диссертациянын материалдарында камтылган илимий жоболор, көз караштар жана илимий изилдөөнүн жыйынтыктары Кыргызстандын жана коңшулаш элдердин тарыхын окутууда колдонулушу мүмкүн. Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын тарых адистиги бөлүмдөрүндө “Кыргызстандын тарыхы”, “Кыргызстандын тарыхынын тарыхнаамасы”, предметтери боюнча лекциялык материалдарга тарыхый, тарыхнаамалык булак катары колдонууга мүмкүндүк берет.

Эскертүүлөр:

- 1) Пайдаланылган булактарды топторго бөлүүдө анын критерийлерин көрсөтүү зарыл
- 2) Практикалык сунуштарды күчөтүү керек.
- 3) Корутунду илимий ишти коргоо алып чыгылган жоболорго дал келтирүү керек.
- 4) Диссертацияда айрым редакциялык – стилистикалык жана техникалык кемчилдиктер, мүчүлүштүктөр кездешет, аларды жоюп, УАК талаптарына ылайык келтириш керек.

Корутунду

Пасанова Клара Балтабаевнанын “Салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүнүн трансформацияланышы” (XIX к. экинчи жарымы – XX к. башы) деген темадагы 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн даярдалган диссертациялык ишинин кол жазмасы КР окумуштуу даражасын берүү боюнча Жобосунун талаптарына жооп берет. Диссертациялык иш илимий-теориялык талаптарга ылайык, тийиштүү адабияттардын жана булактардын негизинде өз алдынча жүргүзүлгөн диссертациялык изилдөө болуп саналат.

Диссертациялык кеңештин эксперти берилген документтерди карап чыгып, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети жана Кыргыз

Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Б. Джамгерчинов атындагы тарых, археология жана этнология институтуна алдындагы тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д. 07.23.671 диссертациялык кеңешинде Пасанова Клара Балтабаевнанын “Салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүнүн трансформацияланышы” (XIX к.экинчи жарымы – XX к.башы) деген темадагы 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн даярдалган диссертацияны коргоого сунуштайм.

Эксперт: тарых илимдеринин доктору:

Эсенкулов Н.Ж.

Эксперттин колун тастыктайм: Карыева А. К.
Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, тарых илимдеринин доктору:

Карыева А.К.

14.09.2024